

DOROTA ŚWITAŁA-TRYBEK

HALEMBSKA PIELGRZYMKA NA JASNĄ GÓRĘ – STUDIUM KULTUROZNAWCZE

PILGRIMAGE TO THE JASNA GÓRA – CULTURAL STUDY

A b s t r a c t. The practice of going on a pilgrimage occurs in almost all religions. People travel to the holy places to fulfill the acts of piety and penance. In Poland, the most important pilgrimage centre is the Jasna Góra Monastery, which is visited every year by 4-5 million pilgrims. Since 1979, a pilgrimage from Halemba – one of Ruda Śląska's districts – to Częstochowa departs. Every year, several hundred people participate in it (young people, middle generation, parents with children, the disabled in wheelchairs), who go in both directions. The pilgrimage is accompanied by the specific rituals (so-called Halemba's day in Częstochowa, a festival of pilgrimage songs, games by the fire), which cause that it is seen as attractive and satisfying the needs of a modern man, both in the spiritual and worldly sphere.

Key words: to go on a pilgrimage, Jasna Góra, Halemba, pilgrimage rituals.

„Za pielgrzymkę uważa się podjętą z motywów religijnych podróż do miejsca uważanego za święte (*locus sacer*) ze względu na szczególne działanie w nim Boga lub bóstwa, aby tam spełniać określone akty religijne pobożności i pokuty”¹. Praktyka ta występuje we wszystkich religiach, znają ją cywilizacje oraz religie starożytnego Bliskiego Wschodu już przed chrześcijaństwem (Mezopotamia, Egipt, Grecja, Rzym, Palestyna)². W literaturze

---

DR DOROTA ŚWITAŁA-TRYBEK – adiunkt w Katedrze Kulturoznawstwa i Folklorystyki Uniwersytetu Opolskiego; adres do korespondencji: ul. Solidarności 24B/45, 41-706 Ruda Śląska; e-mail: dtrybek@uni.opole.pl

¹ A. J a c k o w s k i. *Pielgrzymki zagraniczne szansą dla rozwoju polskich ośrodków kultu religijnego*. „Prace Geograficzne” 2007 z. 117 s. 241.

² I. C e l a r y. *Liturgiczno-pastoralny wymiar chrześcijańskiego pielgrzymowania*. W: Z. Glaeser, J. Górecki (red.). *Pielgrzymowanie a integracja*. Opole 2005 s. 24.

przedmiotu wyróżnia się cztery główne grupy pielgrzymek: 1) *prototypowe* (ich inicjatorami byli założyciele religii historycznych, ich pierwsi uczniowie lub ważni głosiciele wiary w danym kraju, np. pielgrzymki do Jerozolimy i Rzymu w chrześcijaństwie, do Mekki w islamie, do Benaresu i na górę Kailas w hinduizmie oraz do Kandy w buddyzmie); 2) *archaiczne* (niejednoznaczne w genezie i synkretyczne), dwa kolejne typy związane są z tradycją chrześcijańską; 3) *średniowieczne* (zaczęły się między 500 a 1400 rokiem naszej ery) i 4) *nowoczesne* (systematycznie przybywały po soborze trydenckim, zwłaszcza w XIX i XX wieku)³.

Warto przypomnieć, iż wiele pielgrzymek, znanych w tradycji ludowej i literackiej, ma genezę właśnie średniowieczną⁴, a XI wiek określany jest przez historyków stuleciem pielgrzymek⁵. W epoce tej zaczęły powstawać szlaki pielgrzymkowe wiodące do sanktuariów w Europie Zachodniej, m.in. do grobu św. Jakuba Apostoła w Santiago de Compostella w Hiszpanii⁶, do grobu Trzech Króli w Kolonii, do miejsca męczeństwa świętego Tomasza Becketa w Canterbury, do grobu św. Marcina z Tours⁷.

Współcześnie cała Europa przeplatana jest siecią ośrodków pielgrzymkowych. Do najczęściej uczęszczanych należą: San Giovanni Rotondo, Lourdes, Fátima, Santiago de Compostella, Jasna Góra, Asyż, Medjugorje, Kraków-Łagiewniki, La Salette, Loreto, Montserrat, Mariaszell, Banneux i Rzym. Poza starym kontynentem tysiące pielgrzymów wyrusza także do Ziemi Świętej oraz do Guadelupe⁸. W Polsce miejsc kultu, do których pątnicy przybywają

---

³ V. T u r n e r, E. T u r n e r. *Obraz i pielgrzymka w kulturze chrześcijańskiej*. Tł. E. Klekot. Kraków 2009 s. 16-17.

⁴ Pielgrzymowanie we wczesnym średniowieczu wiązało się z kultem męczenników. Tłumy pątników podążały do sanktuariów poświęconych m.in.: św. Menasowi w Abu Mena w Egipcie, siedmiu braciom Machabeuszom, św. Babilasowi w Antiochii, św. Janowi w Efezie, św. Demetriuszowi w Tesalonikach, również pielgrzymowano do rzymskich katakumb. Nawiedzano też miejsca związane ze Starym Testamentem (Hebron, Góra Synaj). Zob. D. S z c z e r b a. *Praktyczny leksykon modlitwy*. Kraków 2008 s. 215.

⁵ T. M a n t e u f f e l. *Historia powszechna – średniowiecze*. Warszawa 1985 s. 98.

⁶ Zob. P. R o s z a k (red.). *Camino de Santiago – nie tylko droga. Historia i współczesność Szlaku św. Jakuba*. Toruń 2011; N. D a v i s. *Europa – rozprawa historyka z historią*. Tł. E. Tabakowska. Kraków 1998 s. 311; A. J a c k o w s k i, I. S o ł j a n (red.). *Szlaki pielgrzymkowe Europy. Leksykon*. Warszawa 2000; H. M a n i k o w s k a. *Jerozolima–Rzym–Compostela. Wielkie pielgrzymowanie u schyłku średniowiecza*. Wrocław 2008.

⁷ Zob. J. C h é l i n i, H. B r a n t h o m m e. *Drogi Boże. Historia pielgrzymek chrześcijańskich*. Tł. E. Sieradzińska, M. Serafiej-Wróblewska. Warszawa 1996.

⁸ F. i G. L a n z i. *Miejsca święte chrześcijan. Najstynniejsze sanktuaria i pielgrzymki świata*. Kielce 2006.

tak w pieszych, jak i autokarowych pielgrzymkach, jest około 500. Zdecydowanie przeważają sanktuaria maryjne – ponad 400, w tym 200 z koronowanymi wizerunkami Matki Bożej⁹. Najważniejsze ośrodki mają zasięg międzynarodowy. Należą do nich m.in.: Częstochowa, Niepokalanów, Kalwaria Zebrzydowska, Kraków-Łagiewniki, Góra Świętej Anny, Licheń oraz w prawosławiu Grabarka.

1. U STÓP CZARNEJ MADONNY

Jasną Górę – najważniejsze centrum pielgrzymkowe w Polsce – rokrocznie odwiedzają miliony pątników. Na przykład w 2012 roku liczba ta wyniosła 3 mln 300 tys. osób. W 203 ogólnopolskich pielgrzymkach udział wzięło ok. 780 tys. pątników. Najliczniejsze rzesze wiernych zgromadziły pielgrzymki Rodziny Radia Maryja, Odnowy w Duchu Świętym, rolników, a także Pielgrzymka Ludzi Pracy i anonimowych alkoholików. W tymże roku po raz pierwszy przybyły pielgrzymki dziennikarzy i członków Związku Strzeleckiego. Sanktuarium odwiedzili także pielgrzymi i turyści z 74 krajów świata¹⁰.

Po 1989 roku obserwuje się również wzmożone przyjazdy grup pielgrzymkowych z państw byłego Związku Radzieckiego: Rosji, Ukrainy, Litwy, Łotwy, Estonii, Białorusi. Spośród pielgrzymów zagranicznych znaczny udział ma Polonia z całego świata. Około 10-15 tys. pątników zagranicznych przybywa w pielgrzymkach pieszych, zwłaszcza: warszawskiej, gdańskiej, krakowskiej i góralskiej¹¹.

Jasna Góra od stuleci pełni ważną rolę w życiu Polaków. Nazywana „duchową stolicą Polski” była świadkiem ważnych wydarzeń historycznych. Kult Czarnej Madonny datuje się od 1384 roku, kiedy do klasztoru paulinów sprowadzono z Rusi obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem Jezus. Od połowy XVII wieku, po obronie Częstochowy przed Szwedami i uroczystych ślubach lwowskich Jana II Kazimierza (1 kwietnia 1656 roku), który obrał Najświętszą Maryję Pannę za królową Polski, miejsce to stało się najważniejszym ośrodkiem kultu maryjnego w kraju. Śluby lwowskie zostały powtórzone 26 sier-

⁹ K. C z a p l i ń s k i. *Koronowane Madonny polskie*. Katowice 2007.

¹⁰ Podsumowanie roku na Jasnej Górze, <http://www.fronda.pl/a/podsumowanie-roku-na-jasnej-gorze,24977.html> [10.05.2014].

¹¹ J a c k o w s k i. *Pielgrzymki...* s. 246.

pnia 1956 roku w *Jasnogórskich Ślubach Narodu Polskiego*, napisanych przez prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego.

Tradycja pielgrzymowania na Jasną Górę ma długą historię. Do najstarszych pieszych pielgrzymek do Częstochowy należą te z: Kalisza (1607), Żywca i Sieradza (1611), Gliwic (1626), Raciborza (1637), Łowicza (1656). Najliczniejsza i jednocześnie jedna z najstarszych tras ma początek w Warszawie. Mieszkańcy stolicy przemierzają tę samą drogę od 1711 roku. Pierwsza pielgrzymka wyruszyła jako wyraz podziękii po ustąpieniu epidemii dżumy.

Obecnie rokrocznie do częstochowskiego sanktuarium pieszo podąża ponad 250 tys. pielgrzymów w diecezjalnych i regionalnych pielgrzymkach. Najdłuższą trasę do pokonania mają pielgrzymi ze Szczecina i Helu – ponad 600 km. Większość pieszych pielgrzymek odbywa się w okresie letnim, w lipcu i sierpniu, jednakże najwięcej z nich przybywa na Wniebowzięcie Najświętszej Maryi Panny (15 sierpnia) i uroczystość Matki Bożej Częstochowskiej (26 sierpnia).

2. RUCH PIELGRZYMKOWY

Udział w pielgrzymkach do sanktuariów i miejsc pątniczych jest widocznym znakiem pobożności. Pielgrzymki w religijności katolików – zdaniem Władysława Piwowarskiego – „odgrywają ważną rolę, przyczyniają się w dużej mierze do jej ożywienia we wszystkich podstawowych parametrach”¹². Współcześnie zadania parafii w Polsce, jak wynika z ustaleń socjologów religii, nie ograniczają się jedynie do spraw duchowych, potrzeb religijnych wiernych, ale ich aktywność jest o wiele szersza, gdyż prowadzą one działalność charytatywną, społeczną, kulturalną, a nawet gospodarczą. Z badań przeprowadzonych w 2008 roku przez CBOS wynika, iż Polacy wskazywali, poza Mszami św., nabożeństwami i innymi praktykami religijnymi, następujące formy zaangażowania swojej parafii: pielgrzymki do miejsc kultu w kraju – 76%; pielgrzymki do miejsc kultu za granicą – 53%, pomoc dla najuboższych – 53%; gazetka parafialna – 48%; wyjazdy wakacyjne dla dzieci i młodzieży – 45%; różne zajęcia dla młodzieży, jak kluby, harcerstwo itp. – 36%; imprezy kulturalne, np. koncerty, wystawy, teatr, chór – 34%; porady dla rodzin

---

¹² W. P i w o w a r s k i. *Socjologia religii*. Lublin 1996 s. 152.

przeżywających trudności – 33%; opieka nad ludźmi starymi, niepełnymi – 31%; opieka nad dziećmi – 28%; imprezy sportowe, turystyczne – 27%, opieka nad chorymi, hospicjum – 24%; pomoc dla bezrobotnych – 19%; wypożyczalnia książek – 15%; klub emerytów i rencistów – 11%; porady medyczne – 9%; kursy zawodowe, językowe, komputerowe, korepetycje – 8%; kawiarenka parafialna – 7%; inne przedsięwzięcia – 2%. Porównywalnie wysoki procent odpowiedzi badanych, wskazujących parafię jako organizatora pielgrzymek, miał miejsce także wcześniej. W 2005 roku obejmował on 84%, natomiast w 1994 roku – 78% badanych¹³. Jednakże parafialny ruch pielgrzymkowy na ziemiach polskich – zwłaszcza do sanktuariów maryjnych – był powszechny już znacznie wcześniej, o czym świadczą licznie powstające w kolejnych wiekach miejsca kultu¹⁴. Współcześnie zjawisko pielgrzymowania odbiega od tego, które funkcjonowało przez stulecia. Zmieniło się pod wpływem globalizacji, nowoczesnych środków masowej komunikacji i transportu, działa też głównie za pośrednictwem biur podróży i agencji turystycznych. Sama turystyka religijna, w ramach której wyróżnia się turystykę religijno-pielgrzymkową i turystykę kulturowo-religijną, jest dzisiaj jedną z prężniej rozwijających się form turystyki kulturowej¹⁵.

3. PIELGRZYMOWANIE MIESZKAŃCÓW HALEMBY

Halemba jest największą dzielnicą Rudy Śląskiej, składa się z trzech historycznie różnych osad: Halemby, Kłodnicy i Starej Kuźnicy. Historia miejscowości sięga XV wieku, związana jest z założeniem kuźnicy nad brzegiem Kłodnicy (prawego dopływu Odry). W 1718 roku uruchomiono tu drugi na Górnym Śląsku piec opalany węglem drzewnym. Miejscowa ludność aż do

---

¹³ J. M a r i a ń s k i. *Katolicyzm polski ciągłość i zmiana. Studium socjologiczne*. Kraków 2011 s. 202-203.

¹⁴ Według Edwarda Ciupaka w Polsce w XIII wieku powstały 4 ośrodki pielgrzymkowe, w XIV – 8, w XV – 12, w XVI – 36, w XVII – 103, w XVIII – 26, w XIX – 18, zaś w XX w. – 10. E. C i u p a k. *Kult religijny i jego społeczne podłoże. Studia nad katolicyzmem polskim*. Warszawa 1965 s. 96.

¹⁵ Zob. np. A. M i k o s v o n R o h r s c h e i d t. *Turystyka kulturowa – fenomen, potencjał, perspektywy*. Gniezno 2008 s. 167-176; Z. K r o p l e w s k i, A. P a n a s i u k (red.). *Turystyka religijna*. Szczecin 2010.

końca XVIII wieku zajmowała się głównie uprawą roli, od XIX wieku wraz z rozwojem przemysłu na Górnym Śląsku znalazła zatrudnienie w powstających w sąsiednich miejscowościach kopalniach i hutach. W 1957 roku w Halembie oddano do eksploatacji kopalnię węgla kamiennego, zaś w 1962 roku elektrownię (zamknięta w 2011 roku). Obecnie w dzielnicy mieszka ponad 26 tys. ludzi. Obszar Halemby podzielony jest na dwie parafie. Pierwsza – macierzysta pw. Matki Bożej Różańcowej, erygowana 1 stycznia 1907 roku (kościół zbudowano w 1890 roku), obejmuje tereny położone wokół świątyni, na północ od rzeki Kłodnicy; druga – pw. Bożego Narodzenia, najmłodsza, powstała w 1980 roku poprzez wydzielenie z parafii macierzystej znacznych terenów w jej części południowo-zachodniej¹⁶.

Mieszkańcy Halemby biorą udział w pielgrzymkach od drugiej połowy XIX wieku. Początkowo wraz z wiernymi parafii kochłowskiej, do której należeli, udawali się – podobnie jak mieszkańcy innych parafii górnośląskich – przede wszystkim do sanktuariów w: Częstochowie, Piekarach Śląskich, Kalwarii Zebrzydowskiej, na Górze Św. Anny¹⁷. Warto też wspomnieć o pielgrzymce ślubowanej halembian do Piekar Śląskich na uroczystość Matki Boskiej Szkaplerznej. Odbywa się ona nieprzerwanie od 1882 roku po ustąpieniu epidemii dyzenterii (czerwonka), która była przyczyną śmierci kilkanaściorga miejscowych dzieci. Koniecznie trzeba przywołać również pielgrzymki stanowe, w których licznie biorą udział parafianie. Do największego sanktuarium w archidiecezji katowickiej, „duchowego centrum Górnego Śląska” od ponad pięćdziesięciu lat – w ostatnią niedzielę maja – wyruszają mężowie i młodzieńcy, zaś w sierpniu – kobiety¹⁸. Jeszcze w latach siedemdziesiątych ubiegłego stulecia powszechnie organizowane były także piesze pielgrzymki do sąsiednich miejscowości na uroczystości odpustowe. Zgodnie z tradycją w procesjach niesiono wówczas feretrony z figurami i obrazami Matki Bożej, Chrystusa, świętych patronów (np. Jana Nepomucena, Barbary, Jacka Odrowąża itd.) oraz sztandary bractw religijnych. Górnicy w galowych mundurach szli z orkiestrą dętą, kobiety w odświętnych strojach regionalnych. Współcześnie zwyczaj ten zachował się w nielicznych parafiach śląskich¹⁹.

¹⁶ A. B r z e z i n a, E. M a r s z a ł e k, A. R a t k a, A. S t e u e r. *Halemba. Historia i teraźniejszość parafii Matki Boskiej Różańcowej*. Halemba 1997 s. 65-72.

¹⁷ J. G ó r e c k i. *Pielgrzymki na Górnym Śląsku w latach 1869-1914*. Katowice 1914 s. 19-24.

¹⁸ Zob. J. G ó r e c k i. *Z wdzięcznością i błaganiem u Matki Bożej Piekarskiej. Studium historyczno-pastoralne pielgrzymowania do Piekar Śląskich*. Katowice 2008 s. 289-305.

¹⁹ D. Ś w i t a ł a - T r y b e k. *Święto i zabawa. Odpusty parafialne na Górnym Śląsku*. Wrocław 2000 s. 65-66.

Od 1983 roku w parafii organizowane są pielgrzymki autokarowe do wielu sanktuariów, tak w Polsce, jak i za granicą. Część z nich obejmuje rozległy obszar. Pątnicy pokonują w ciągu kilku dni kilkaset kilometrów (np. Częstochowa – Niepokalanów – Warszawa, 820 km; Oświęcim – Wadowice – Kalwaria Zebrzydowska – Maków Podhalański – Ludźmierz – Zakopane – Nowy Targ – Nowy Sącz – Lipniki – Dukla – Komańcza – Kalwaria Paławska – Przemyśl – Łańcut – Leżajsk, 1235 km). Osobną grupę pielgrzymów stanowią dzieci pierwszokomunijne i ich rodzice, którzy wraz z nauczycielem religii (kapłanem, siostrą zakonną lub katechetką, katechetą) udają się na pielgrzymkę do wybranego miejsca kultu, aby tam wspólnie podziękować za łaskę przyjęcia sakramentu Pierwszej Komunii Św. W ostatnich dwóch dekadach były to: Wadowice, Zakopane, Kraków-Łagiewniki, Kalwaria Zebrzydowska.

4. HALEMBSKA PIESZA PIELGRZYMKA DO CZĘSTOCHOWY

Pierwsza piesza pielgrzymka mieszkańców Halemby na Jasną Górę miała miejsce w dniach 20-25 sierpnia 1979 roku, zorganizował ją wikary – ks. Paweł Bubalik z parafii Matki Bożej Różańcowej. Uczestniczyło w niej 100 osób, zdecydowaną większość stanowiła młodzież. Obecnie są to przedstawiciele prawie wszystkich grup wiekowych, z rodzicami idą nawet kilkuletnie dzieci. W kolejnych latach pielgrzymów przybywało, najwięcej było ich w latach osiemdziesiątych XX wieku, np. 1983 roku – 600, w 1986 roku – 530 osób. Od 1984 roku na pielgrzymi szlak wyruszają także niepełnosprawni na wózkach inwalidzkich. Od lat dziewięćdziesiątych liczba pątników waha się w granicach 200-300, w dwóch ostatnich brało udział 250 (2012 r.) i 270 (2013 r.). Pielgrzymka odbywa się nieprzerwanie. W okresie stanu wojennego, w 1982 roku, „towarzyszyła” (pilnowała) jej milicja, w Bytomiu zaś drogi obstawione były oddziałami ZOMO, co budziło w pątnikach strach, gdyż obawiali się o swoje bezpieczeństwo.

Mieszkańcy Halemby idą pieszo w obie strony, ponad 100 km do jasnogórskiego sanktuarium i tyle samo z powrotem. Trasa i czas wędrówki kilkakrotnie zmieniały się. Przez pierwszych kilkanaście lat drogę pokonywano w ciągu pięciu dni (cztery w drodze, jeden w Częstochowie). Od 1994 roku pielgrzymka trwa sześć dni (trzy w jedną stronę, jeden dzień w Częstochowie i dwa dni na powrót).

Tradycja pielgrzymowania do Czarnej Madonny sprawia, iż uczestnikami pielgrzymek są nie tylko osoby na stałe związane z Halembą, ale także ci, którzy wyprowadzili się z miejscowości, część z nich mieszka poza granicami kraju, głównie w Niemczech²⁰, Anglii, Czechach, ale i w Dubaju. W drugiej połowie sierpnia – w czasie swojego urlopu wypoczynkowego – przyjeżdżają do Polski, aby przez sześć dni stać się znów częścią wspólnoty parafialno-pielgrzymkowej. Są to osoby w średnim wieku, niejednokrotnie całe rodziny.

Również kapłani, wywodzący się z parafii i pełniący posługę duszpasterską w innych miejscowościach, nadal chętnie biorą udział w halembskich pielgrzymkach, zachęcając jednocześnie swoich wiernych, aby – razem z nimi – w nich uczestniczyli. W 2013 roku wraz z ojcem redemptorystą Arturem Wilczkiem, który przebywa na misjach w Togliatti nad Wołgą, pieszo do Częstochowy podążała 12-osobowa grupa młodzieży z Rosji. „To niesamowite przeżycie duchowe dla nich, coś czego nigdy nie doświadczą i nie zobaczą w Rosji. Tam w kościele, w milionowym mieście, jest nas 100 osób. Tutaj maszerujemy obok trzystu młodych ludzi, których prowadzi siła wiary” – podkreślił kapłan.

5. RYTUAŁY PIELGRZYMKOWE

„Pielgrzymowanie i pielgrzymka jest zawsze wydarzeniem religijno-społecznym, kulturowo i historycznie ukształtowanym i głęboko zakorzenionym w tradycji kulturowej. W swoich formach i praktykach jest okryte kostiumem kulturowym poprzez wieki rozmaicie tworzonym, na miarę ludzkich wyobrażeń, potrzeb, możliwości”²¹. Jak zatem każdy inny akt społeczny wyróżnia się charakterystycznymi rytuałami, które stanowią środek dla zbiorowej eks-

---

²⁰ W trakcie wywiadu była mieszkanka Halemby wspominała: „Kiedy byłam w pierwszej klasie liceum pierwszy raz uczestniczyłam w pielgrzymce do Częstochowy. Było to dla mnie, młodej wtedy dziewczyny, niesamowite przeżycie religijne. W pielgrzymce szłam jeszcze potem trzy razy. W 1992 roku, na trzecim roku studiów, wyjechałam na stałe do Niemiec. Ale o pielgrzymkach nie zapomniałam. Razem z mężem, a potem z dziećmi, kilkakrotnie szliśmy do Częstochowy. Sierpień i wakacje zawsze kojarzą nam się z halembską pielgrzymką. I nawet jeśli nie możemy w niej uczestniczyć, to z ciekawością dopytujemy o nią rodziców i przyjaciół” (Joanna M., l. 46, zapis. w 2014 r.).

²¹ W. Ś w i ą t k i e w i c z. *Homo peregrinus wobec postmodernistycznej sekularyzacji*. W: Z. Glaeser, J. Górecki (red.). *Pielgrzymowanie a integracja* s. 119.

presji uczuć, pogłębienia więzi społecznej, potwierdzenia wartości grupowych²². „Sercem pielgrzymki jest lud: zwykli wierni, którzy dają «zmaterializowany» wyraz swej religijności”²³. Według Turnera pielgrzymki mają charakter liminalny, ich funkcją – jako rytuału przejścia – jest to, iż tworzą wspólnotę przenikniętą duchem *communitas*²⁴.

Wyróżnia się rytuały pielgrzymkowe zarówno religijne, jak i pozareligijne. „W pierwszym przypadku chodzi o funkcję pogłębienia więzi z sacrum, funkcję jednoczenia ludzi między sobą w płaszczyźnie religijnej oraz o funkcję odnowy moralnej – indywidualnej i społecznej; w drugim przypadku zaś chodzi głównie o funkcję integracyjną. Jako kryterium podziału dwóch wymienionych rodzajów funkcji przyjmuje się stosunek uczestników rytuału religijnego do sacrum”²⁵. Rytuał religijny umożliwia „podmiotowi, albo zespołowi podmiotów, znalezienie globalnej i religijnej perspektywy dla swego życia, w jego wymiarze jednostkowym i grupowym”²⁶.

Z rytuałami pielgrzymkowymi wiążą się motywy, jakimi kierują się uczestnicy pieszych wędrówek do miejsca świętego. Motywy podjęcia trudu pielgrzymowania są różne. Oprócz pobudek religijnych, wynikających z pragnienia doświadczenia sacrum, wyróżnia się też: chęć wyrażenia wdzięczności (np. za odzyskanie zdrowia, pozytywne zakończenie jakiejś sprawy itp.), prośbę (np. o wyleczenie z choroby, nałogu, pomoc w trudnej sytuacji), zażalenie za popełnione przewinienia. Badacze wymieniają także: umiłowanie miejsca świętego, tradycję, spełnienie ślubu, motywy nieetyczne²⁷.

Pielgrzymi doświadczają sacrum poprzez codzienny udział w Mszy św., przyjmowanie Komunii św., odmawianie modlitw, zarówno tych indywidualnych, jak i wspólnotowych. „Pielgrzymka jest drogą modlitwy [...], można by [ją] z powodzeniem porównać do wielkiej celebracji, podczas której ludzie zastanawiają się nad swoim życiem i razem się modlą. Rozważają swoją przeszłość, myślą o przyszłości, celebrują też w tym jednym momencie te dwa aspekty swego życia”²⁸. Do utrwalonych i rozpoznawalnych praktyk

²² P i w o w a r s k i. *Socjologia* s. 212.

²³ E. T u r n e r. *Wstęp*. W: T u r n e r, T u r n e r. *Obraz i pielgrzymka w kulturze chrześcijańskiej* s. IX.

²⁴ Tamże s. 1-36.

²⁵ P i w o w a r s k i. *Socjologia* s. 224.

²⁶ M. L i b i s z o w s k a - Ż ó ł t k o w s k a, J. M a r i a ń s k i (red.). *Leksykon socjologii religii. Zjawiska – badania – teorie*. Warszawa 2004 s. 355.

²⁷ G ó r e c k i. *Pielgrzymki na Górnym Śląsku* s. 61-79.

²⁸ I. C e l a r y. *Liturgiczno-pastoralny wymiar chrześcijańskiego pielgrzymowania*. W: Glaeser, Górecki (red.), *Pielgrzymowanie a integracja* s. 32.

religijnych, towarzyszących halembskim pątnikom, należy odmawianie w drodze modlitw: różańcowej, Anioł Pański, koronki do Miłosierdzia Bożego oraz Apelu Jasnogórskiego, słuchanie homilii głoszonych przez kapłanów idących w pielgrzymce. To stałe elementy każdego dnia wędrówki. Z pewnością jednym z ważniejszych nabożeństw dla uczestników pielgrzymki jest Droga krzyżowa, sprawowana na wałach przy sanktuarium, która przygotowana i prowadzona jest przez nich samych. „W pielgrzymowaniu – podkreśla arcybiskup Alfons Nossol – przenikają się ściśle dwie rzeczywistości: doczesna i wieczna. Wspólnota, jaka rodzi się pośród pielgrzymujących, jest niepowtarzalna, gdyż ma charakter zbawczy: kiedy ludzie są bliżej siebie, są zawsze bliżej Boga”²⁹.

Wyróżniającym elementem pielgrzymek jest niewątpliwie śpiew, będący – „znakiem radosnego wzruszenia serca” – jak mówi *Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego*³⁰. Każde z kolejnych rekolekcji w drodze są okazją, aby zaprezentować „siłę jednoczącą w śpiewie”, przejaw radości, ekspresji i zaangażowania pątników. Poszczególnym pielgrzymkom towarzyszą nowe religijne pieśni, stanowiąc tym samym ich znak rozpoznawczy, np.: „Kiedy ci smutno i nic nie wychodzi, mów Amen jak Maryja” (1980 r.), „Maryjo, Tyś naszą nadzieją” (1981 r.), „Pan jest mocą mą” i „Chcę by Jezus” (1986 r.), „Naszym Panem jest Bóg” (1987 r.), „Abba Ojczy” (1991 r.), „Jezus jest Panem” (1997 r.). Większość wypromowanych wówczas „religijnych przebojów” wchodzi na stałe do repertuaru pieśni pielgrzymkowych.

Ale wspólnota śpiewu ma wyraz także w organizowanych festiwalach pieśni pielgrzymkowych odbywających się w Sali Papieskiej na Jasnej Górze. W spotkaniach tych tłumnie gromadzą się halembianie, aby razem śpiewając i radując się, oddać chwałę Bogu. Jest to moment szczególny, słowa św. Augustyna „Jeśli kto miłuje, ten śpiewa” zdają się mieć tu pełne potwierdzenie.

Zauważa się także inne charakterystyczne rytuały pielgrzymkowe związane z tzw. dniem halembskim. Każdego roku – w czwartym dniu trwania pielgrzymki – do Częstochowy przyjeżdżają liczni mieszkańcy, aby razem z pieaszymi pątnikami wziąć udział w uroczystej Mszy św. koncelebrowanej w kaplicy Cudownego Obrazu i Drodze krzyżowej na wałach okalających Jasną Górę. W godzinach popołudniowych wszyscy gromadzą się na wspomnianym powyżej wspólnym śpiewaniu, zaś wieczorem na czuwaniu przed obrazem Czarnej Madonny zakończonym o godz. 21.00 Apelem Jasnogórskim. O sile

²⁹ A. N o s s o l. *Przedmowa*. W: Tamże s. 5-6.

³⁰ Cyt. za: S. H a r t l i e b. *Kto miłuje ten śpiewa*; http://www.wieczernik.oaza.pl/art-tykul/kto-miluje-ten-spiewa_id474 [1.03.2014].

tradycji pielgrzymowania do Matki Boskiej Częstochowskiej świadczy fakt, iż na dzień halembski przybywa ponad 1000 mieszkańców. Dla niezmotoryzowanych obie parafie organizują transport autobusowy (w 2013 roku było to kilkanaście autokarów). Ks. Ryszard Kokoszka, proboszcz parafii Bożego Narodzenia w Halembie, podkreśla, iż takie zaangażowanie wiernych „to wspaniały manifest naszej wiary i jedności z Chrystusem. Co roku ojcowie paulini nie mogą wyjść z podziwu, ilu halembian zjawia się tego dnia w Częstochowie. Przyjęło się nazywać ten dzień «potopem halembskim»”.

„Byciu w drodze” towarzyszą również inne rytuały, wpisujące się w ideę wspólnotowego przeżywania, radości, integracji, wzajemnej pomocy. Pielgrzymka wszak to spotkanie z innymi ludźmi w trzech wymiarach: „z tymi, z którymi razem pielgrzymuje się, z tymi, którzy otaczają drogę pielgrzymowania i po trzeciej, z tymi, którzy są gospodarzami świętego miejsca. Każde takie spotkanie niesie z sobą wymianę poglądów i opinii, nowe doświadczenia religijne, potwierdzenie bądź naruszenie stereotypowych wyobrażeń”³¹. Aby pielgrzymi, wędrujący przez kilka dni, mogli dojść do celu, potrzebna jest życzliwość innych osób. I w tym kontekście pojawia się kwestia odpoczynku, noclegów, także pożywienia. Niepisanym zwyczajem jest zapraszanie pielgrzymów na nocleg. Ta forma pomocy, serdeczności przeradza się w wieloletnie przyjaźnie, często kolejne pokolenia pątników nocują u tych samych gospodarzy. Bazą noclegową są także miejscowe szkoły, których dyrektorzy wychodzą naprzeciw potrzebom pielgrzymujących. Na zmęczonych halembian czekają napoje i posiłki, ich sponsorami są prywatni darczyńcy, właściciele różnych firm, sklepów itp. W drodze powrotnej momentem szczególnym jest ognisko w Miotku (w miejscowości tej ma miejsce ostatni nocleg), które gromadzi zarówno pielgrzymów, jak i liczne grono przyjezdnych mieszkańców dzielnicy Rudy Śląskiej. Atmosfera radości, wspólnej zabawy sprawiają, że pomiędzy ludźmi tworzy się właściwa dla nich więź, „stanowiąc o międzyludzkim i społecznym charakterze ludzkiego bytowania”³².

Od kilku lat pielgrzymom towarzyszą reporterzy lokalnej telewizji („SferaTV” z Rudy Śląskiej), którzy nagrywają całą wędrowkę, relacjonują wydarzenia „z drogi”, rozmawiają z pątnikami w trakcie pokonywania przez nich kolejnych kilometrów. W następnym dniu te „migawki” z trasy pojawiają się w popołudniowych wiadomościach. Tym samym informacje o pielgrzymce na bieżąco przekazywane są halembianom pozostałym w domach. Jest jeszcze

³¹ Ś w i ą t k i e w i c z. *Homo peregrinus...* s. 126.

³² J a n P a w e ł II. Przemówienie w UNESCO (2 czerwca 1980).

jeden aspekt tej dziennikarskiej pracy, zmontowany film można oglądać w kolejnych tygodniach w programie zatytułowanym „Halembaska pielgrzymka” emitowanym przez stację telewizyjną. Media pozwalają widzom poczuć atmosferę pielgrzymki, a jej uczestnikom na nowo ją przeżywać.

*

Pielgrzymka mieszkańców Halemby do Częstochowy jest pielgrzymką parafialno-dzielnicową. Wyróżnia się liczbą uczestników, która wynosi każdorazowo kilkaset osób. Fenomen tak dużej frekwencji wynika z jednej strony z faktu, iż pielgrzymi są członkami określonej wspólnoty parafialnej, wespół biorą udział w życiu religijnym, znają się, tworzą kręgi znajomych, przyjaciół, nawzajem zachęcają się do uczestnictwa. Z drugiej strony pielgrzymka ta ma już swoją tradycję, na stałe wpisała się w życie mieszkańców dzielnicy Rudy Śląskiej. Wśród pielgrzymów są też tacy, którzy nie opuścili ani jednej edycji. Od ponad 30 lat podążają do jasnogórskiego sanktuarium, dając tym samym przykład pozostałym pątnikom. Nie bez znaczenia jest cała „oprawa” pielgrzymki, rytuały jej towarzyszące (dzień halembski, festiwal pieśni pielgrzymkowych, ognisko), które sprawiają, iż jawi się ona jako atrakcyjna, spełniająca potrzeby współczesnego człowieka tak w sferze duchowej, jak i świeckiej. „W czasie pielgrzymki dużo dzieje się. Czas między modlitwami, rozważaniami wypełniają wspólne zabawy, wesołe opowieści. Jest wiele radości, humoru, dobrze bawimy się. To są niezapomniane chwile, które długo jeszcze po pielgrzymce rozpamiętujemy”³³.

Kiedy w 2003 roku obchodzono „srebrny jubileusz” pielgrzymowania, na pamiątkę tego wydarzenia ukazał się okolicznościowy album, a w nim taka oto refleksja na temat pierwszej halembskiej pielgrzymki do Częstochowy: „Najważniejsze jest to, że została zadziergnięta swoista więź pomiędzy Halembą a Jasną Górą, że ta garstka pielgrzymów stała się delegacją, reprezentacją całej nowo powstałej społeczności parafialnej, która w sposób szczególny poleca się opiece Maryi i prosi ją, by z całą swoją wrażliwością «matkowała» wszystkim ludziom tej parafii. Ważne było też to, że pielgrzymowanie na Jasną Górę nie było czymś jednorazowym, lecz stało się początkiem tradycji nawiązywania nowych i coraz bliższych kontaktów z Maryją przez kolejne pokolenia młodych ludzi”³⁴. Pielgrzymka mieszkańców Halemby jest z pew-

³³ Katarzyna M., l. 25, Halemba, zapis. 2014 r.

³⁴ *Z ciemności do światła... 25 lat halembskiego pielgrzymowania na Jasną Górę*. Halemba 2003 s. 9.

nością praktyką, dzięki której tworzą się więzi między uczestnikami w różnym wieku, o różnym statusie społecznym i ekonomicznym. Integracyjny charakter – parafialny i lokalny – stanowi o jej sile, skupia ludzi wokół wspólnych wartości religijnych, buduje ich doświadczenie sacrum zarówno w drodze, jak i na miejscu świętym. „Pielgrzymowanie na Jasną Górę – jak wspominał podczas wywiadu jeden z uczestników – daje wiele szczęścia, można wtedy naładować swoje akumulatory wiary na długi czas. W czasie pielgrzymki wszyscy jesteśmy jedną wielką rodziną, która poprzez wspólną drogę, śpiew, modlitwy, bycie razem wyraża swoje uczucia do Boga, do Maryi. To piękny czas, kiedy nasze życie podporządkowujemy duchowemu odrodzeniu, kiedy chcemy stać się lepszymi ludźmi. Jesteśmy otwarci na drugiego człowieka. Ta nasza wspólnota w drodze przekłada się później, już po powrocie, na nasze postawy”³⁵. Warto w tym kontekście odwołać się do socjologa religii, który podkreśla, iż „pielgrzymka jest ukazaniem różnorodności, bogactwa, oryginalności ludzkiego doświadczenia religijnego. Integracja nie polega na unifikacji, eliminacji tego co inne, nieznanne i w jakimś sensie obce. Jest budowaniem jedności w różnorodności”³⁶.

BIBLIOGRAFIA

- C e l a r y I.: *Liturgiczno-pastoralny wymiar chrześcijańskiego pielgrzymowania*. W: Z. Glaeser, J. Górecki (red.): *Pielgrzymowanie a integracja*. Opole 2005.
- C h é l i n i J., B r a n t h o m m e H.: *Drogi Boże. Historia pielgrzymek chrześcijańskich*. Tł. E. Sieradzińska, M. Serafiej-Wróblewska. Warszawa 1996.
- C i u p a k E.: *Kult religijny i jego społeczne podłoże. Studia nad katolicyzmem polskim*. Warszawa 1965.
- C z a p l i Ń s k i K. K.: *Koronowane Madonny polskie*. Katowice 2007.
- G ó r e c k i J.: *Pielgrzymki na Górnym Śląsku w latach 1869-1914*. Katowice 1914.
- G ó r e c k i J.: *Z wdzięcznością i błaganiem u Matki Bożej Piekarskiej. Studium historyczno-pastoralne pielgrzymowania do Piekar Śląskich*. Katowice 2008.
- J a c k o w s k i A. (red.): *Szlaki pielgrzymkowe Europy. Leksykon*. Warszawa 2000.
- J a c k o w s k i A.: *Pielgrzymki zagraniczne szansą dla rozwoju polskich ośrodków kultu religijnego*. „Prace Geograficzne” 2007 z. 117.

³⁵ Marek W., l. 36, Halemba, zapis. 2014 r.

³⁶ Ś w i a t k i e w i c z. *Homo peregrinus...* s. 126.

- K r o p l e w s k i Z., P a n a s i u k A. (red.): *Turystyka religijna*. Szczecin 2010.
- L a n z i F. i G.: *Miejsca święte chrześcijan. Najświętniejsze sanktuaria i pielgrzymki świata*. Kielce 2006.
- L i b i s z o w s k a - Ż ó ł t k o w s k a M., M a r i a ń s k i J. (red.): *Leksykon socjologii religii. Zjawiska – badania – teorie*. Warszawa 2004.
- M a n i k o w s k a H.: *Jerozolima – Rzym – Compostela. Wielkie pielgrzymowanie u schyłku średniowiecza*. Wrocław 2008.
- M a n t e u f f e l T.: *Historia powszechna – średniowiecze*. Warszawa 1985.
- M a r i a ń s k i J.: *Katolicyzm polski ciągłość i zmiana. Studium socjologiczne*. Kraków 2011.
- P i w o w a r s k i W.: *Socjologia religii*. Lublin 1996.
- P o d e m s k i K.: *Socjologia podróży*. Poznań 2005.
- R o h r s c h e i d t v o n A r m i n M.: *Turystyka kulturowa – fenomen, potencjał, perspektywy*. Gniezno 2008.
- R o s z a k P. (red.): *Camino de Santiago – nie tylko droga. Historia i współczesność Szlaku św. Jakuba*. Toruń 2011.
- Ś w i a t k i e w i c z W.: *Homo peregrinus wobec postmodernistycznej sekularyzacji*. W: Z. Glaeser, J. Górecki (red.): *Pielgrzymowanie a integracja*. Opole 2005.
- Ś w i t a ł a - T r y b e k D.: *Święto i zabawa. Odpusty parafialne na Górnym Śląsku*. Wrocław 2000.
- T u r n e r V., T u r n e r E.: *Obraz i pielgrzymka w kulturze chrześcijańskiej*. Tł. E. Klekot. Kraków 2009.
- Z ciemności do światła... 25 lat halembskiego pielgrzymowania na Jasną Górę*. Halemba 2003.

HALEMBSKA PIELGRZYMKA NA JASNĄ GÓRĘ – STUDIUM KULTUROZNAWCZE

S t r e s z c z e n i e

Praktyka pielgrzymowania występuje we wszystkich prawie religiach. Ludzie pielgrzymują do miejsc świętych, aby spełniać tam określone akty pobożności i pokuty. W Polsce najważniejszym centrum pielgrzymkowym jest Jasna Góra, którą rokrocznie odwiedza 4-5 mln pątników. Od 1979 roku wyrusza do Częstochowy piesza pielgrzymka z Halemby – jednej z dzielnic Rudy Śląskiej. Każdego roku bierze w niej udział kilkaset osób (młodzież, średnie pokolenie, rodzice z dziećmi, niepełnosprawni na wózkach inwalidzkich), które idą pieszo w obie strony. Pielgrzymce towarzyszą charakterystyczne rytuały (tzw. dzień halembski w Częstochowie, festiwal pieśni pielgrzymkowych, wspólna zabawa przy ognisku), które sprawiają, iż jawi się ona jako atrakcyjna, spełniająca potrzeby współczesnego człowieka tak w sferze duchowej, jak i świeckiej.

Słowa kluczowe: pielgrzymowanie, Jasna Góra, Halemba, rytuały pielgrzymkowe.